

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ЗА УЧИТЕЛИ И ВОСПИТУВАЧИ - БИТОЛА

БИТОЛА
НИЗ ВЕКОВИТЕ

БИТОЛА, 1998 год.

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ЗА УЧИТЕЛИ И ВОСПИТУВАЧИ-БИТОЛА

БИТОЛА НИЗ ВЕКОВИТЕ

I

БИТОЛА ВО X И XI ВЕК

UNIVERSITY "St. KLIMENT OHRIDSKI"
FAKULTET ZA UČITELI I VOSPITUVAČI-BITOLA

BITOLA THROUGH CENTURY

I BITOLA IN THE X AND IN THE XI CENTURY

BITOLA, 1998

**УНИВЕРЗИТЕТ „Св. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ЗА УЧИТЕЛИ И ВОСПИТУВАЧИ-БИТОЛА**

БИТОЛА НИЗ ВЕКОВИТЕ

I БИТОЛА ВО X И XI ВЕК

БИТОЛА, 1998 год.

Издавач:

Факултет за учители и воспитувачи-Битола

Библиотека: *Историски теми*

За издавачот

Д-р Божидар МАСЛИНКОВ, декан

Редакција:

Д-р Александар СТЕРЈОВСКИ, одговорен уредник

Д-р Драган ЈАНКОСКИ

Д-р Златко ЖОГЛЕВ

Рецензенти:

Д-р Павле МИТРЕСКИ

Д-р Вецко СОВРЕСКИ

CIP - Каталогизација во публикација, Матична и универзитетска библиотека
„Св. Климент Охридски“, Битола.

911.375 (497.17 Битола) : 93“09/10“ (063)

ЈАВНА трибина “Битола во X и XI век” (1998; Битола)

Битола низ вековите. I, Битола во X и XI век / [редакција Александар Стерјовски, одговорен уредник, Драган Јанкоски, Златко Жоглев]. - Битола : Факултет за учители и воспитувачи, 1998. - 68 стр. ; 24 см. - (Библиотека Историски теми)

Тираж 300. - Библиографија и summaries кон трудовите. - Фусноти кон текстот.

а) Битола - Историја - 10-11 в.

Според мислењето на Министерството за култура на Р. Македонија бр. 07-5554/2 од 1998 год., за списаниево се плаќа повластена даночна стапка.

Изданието се печати со финансиско учество на Министерството за наука на Р. Македонија

МЕСТО ВО ВЕД

Сè почна како обичен разговор. Некој таму, скраја од масата од групата колеги од Факултетот, случајно спомна дека прославата на 850-годишнината на Москва и нејзиното востановување за древен руски град, одбележан оваа година, беше значаен и редок јубилеј за цела Русија.

- Тоа, споредено со древноста на Битола е само полуматура! - подналутено забележа некој. И да се из земе периодот на Хераклеја Линкестис останува фактот дека Битола е еден од најстарите градови во Европа и дека во секоја прилика мора да се истакне тоа - продолжи истиот.

- „Битолската плоча“, кирилски споменик од непроценливо значење, а пронајдена во Битола во 1956 год. при уривањето на Старата цапија, која е ставена во Битолското кале во дамнашната 1017 год. кога истото го возобновувал Јован Владислав-само го потврдува тоа и говори дека нашиот град е стар нешто помалку од 1.000 години - го поддржа трет.

- А зошто да не се одбележи тој датум?! - предолжи четврт.

Така се роди идејава за денешниов собир. Таа, се разбира, продолжи да се вала, да се осмислува и се реши да не биде стереотип. Јавните трибини се прифатија како најпогодна форма. Генералната тема би била „**Битола низ вековите**“, а поттемите би се прецизирале за секоја година. За оваа се определи

да биде „**Битола во X и XI век**“. Трибините би биле организирани во врска со прославата на Денот на ослободувањето на градот, односно секој 3-ти ноември. Организатор би бил Факултетот за учители и воспитувачи - Битола. Сите овие идеи и предлози минаа и на седница на Наставно-научниот совет на Факултетот и безрезервно беа прифатени.

Ете, така дојде до денешнава средба во амфитеатарот на Факултетот.

Александар Стерјовски

Д-р Божидар МАСЛИНКОВ

ОТВОРАЊЕ НА ЈАВНАТА ТРИБИНА „БИТОЛА ВО X И XI ВЕК“

Дами и господа,
Уважени учесници на јавната трибина,

Јавната трибина за Битола, природно, доаѓа на научна расправа од познати причини. Најпрво Битола е сместена за регион кој претставувал средиште на културата на балканските простори уште во античкиот период и точно овде, Пелагонија, и во тие времиња и во вековите кои доаѓаат претставувала и претставува мост на бројни предисториски и историски збиднувања и појави на цивилизации кои со своите култури вршеле силни влијанија врз развојот на етнокултурата на народите кои живееле и се развивале. Природна е појавата и на христијанството во Македонија, кое како вера и учење станува доминантно и извршува коренити измени во свеста и размислувањата на луѓето. Воедно тоа овозможува народот во Македонија да се развие многу побрзо и повеќе од другите на овие простори и негови синови станале мисионери и учители кај другите словенски народи, како што е случајот со светите браќа Кирил и Методиј и нивните ученици. Тие, со своите преводи на Светото писмо (Библијата) и другите богослужбени книги, со пронаоѓањето на првата словенска (македонска) азбука глаголицата и со неуморната борба за ширење на христијанството на јазикот

на Македонските Словени трасираа нови патишта за христијанството и отворија нова страница на сесловенската писменост, книжевност и општо културата на сите словенски народи. Така, со својата плодна преведувачка и книжевно-творечка работа на јазикот на Македонските Словени од околината на Солун, како и богослуженијата на тој јазик, го поставија за првпат македонскиот јазик на piedесталот на кој многу одамна другите јазици во светот беше се искачиле. Свесни дека борбата со тријазичниците нема да биде лесна и нема да престане, св. браќа Кирил и Методиј оспособија голем број ученици кои ќе го продолжат нивното дело. Од нив (како св. Климент, св. Наум, св. Сава и други) твореле, воспитувале и образувале кадри на овие македонски простори. Науката сè уште не се има докрај искажано за св. Кириловите ученици, нити за св. Климентовите. Можеби некои од нив и на битолските места и во Битола по нив твореле. Да се надеваме дека ваквите хипотетички прашања еден ден ќе станат научна вистина.

Научната трибина секако ќе се зафати со расветлување на не така далечните X и XI век, на настаните кои биле пресвртница во понатамошниот живот на народот, на разновидното и систематско проучување на минатото на градот Битола, се разбира, во духот на современата научна мисла. Традициите помагаат да навлегуваме континуирано и да ја следиме научната мисла. Традиционално и овој Факултет, во глобални рамки ќе го има предвид минатото на Битола, но сепак тие ќе се движат во делокругот на проучување на воспитно-образовниот систем, за што, според мене, треба позадлабочено приоѓање кон овој феномен. Постојат бројни расправи на пр. околу името на Битола. Едната од нив потекнува токму од XI век. За време на цар Самоил и во Битола бил изграден царски дворец. Во него живеел неговиот наследник Гаврил Радомир. Последниот македонски цар Владислав го обновил царскиот дворец во Битола, кој бил урнат од страна на Византијците. Во 1019 год. Битола се споменува како епископско седиште. Секако, во тоа време

имало и образовни институции кои биле во служба на христијанското учење, а на некој начин се преселени во заборавот. Општо позната е вистината дека османското ропство го запрел одот на македонската култура, образование и писменост, а какви биле тогаш состојбите потребно е да се изнајдат и проучат документите.

Сите овие податоци кои говорат за силна култура во овој град, а кои би рекле досега се маргинално зафатени, на вакви и слични научни средби, ќе бидат разјаснети секако од еминентни научници за потоа да бидат дел од македонската културна историја.

Радува фактот што Трибинава се држи токму на нашиот факултет и претставува мотив за научни приоди кон проблематиката што се разработува и научно творење од страна на наставно-научниот кадар и други научници од нашава земја. Сево ова ни дава право да веруваме во силите и ентузијазмот на нашите научници за доаѓање од пореални податоци за минатото на градот Битола, кој опстојувал со векови на овие пелагониски простори.

Би сакал да напоменам дека нашиот факултет има главна задача да оспособува учителски и воспитувачки кадар, но без запоставување на науката и научните откривања и творења на кадарот. Секој сегмент од образовно-воспитно живеење на регионот на Факултетот би требало да биде расветлен и сме ориентирани кон тоа секогаш проблемите трезвено и научно да ги расветлуваме како и вистинските научни вредности, се разбира со максимална научна ангажираност да ги афирмираме и да му дадеме заслужено место во универзалните човекови постигања во светот. Ние не треба кон историските факти да се однесуваме емоционално, доволно е само да ги ставиме на показ,. Значи, за нас е потребно да се проучи континуитетот на наставно-образовниот процес на нашиот народ кој со векови творел на својата земја, да се фиксираат датумите на случувањата и да се впишат во македонската национална историја. Очигледно е дека ние

Македонците не сме од вчера и дека овој народ не е дрво без корен како што нè прикажуваат нашите соседи кои имаат најголемо зло нанесено на овој народ. Во тоа е и нашата одговорност кон жртвите што ги дале своите животи пред олтарот на слободата на својата земја. Секако дека тоа се докажува со вистината на фактите за тешкиот историски пат на македонскиот народ до својата сопственост и државност. Општо познати се историските факти дека македонскиот народ најдолго робувал во споредба со другите балкански народи и дека страниците на македонската национална историја се исполнети со податоци кои говорат за крвави борби и имиња на херои кои биле жртви на своите патриотски и национални чувства. Пред објективните историски факти тешко може да оспори генезата за македонскиот народ. Кај нас е нарушена мислата за т.н. етничкото јадро за македонскиот народ. Македонија не е само во сегашниве државни граници. Тоа на сите нам ни е познато. И Битола не е вториот град по големина во етничка Македонија. Потоа, ние не смееме да го сметаме само пелагонискиот дел во границите на сегашната држава Македонија, но и пошироко. Исто така, ние треба да докажеме дека Битола не е изникнат град на чиста полјана, туку токму овде имало живот. Битола бил град со посебна урбана средина, со бројни христијански храмови. Во неа се доселиле Евреите, Циганите, дошле како поробувачи Турците, но најстари секако биле Македонците. Во овој град се судирале интереси од европски и балкански карактер што секако ќе бидат предмет на натамошни научни расправи.

Отворајќи ја оваа денешна трибина се надеваме на плодна научна работа со желба за големи успеси.

Гордана ФИЛИПОВСКА-ЛАЗАРОВСКА,
Аница ЃОРЃИЕВСКА

МАТЕРИЈАЛНАТА КУЛТУРА ВО БИТОЛА ОД X-XI ВЕК

Сведоци сме дека секој период на живот е со нешто обележан. Археолошките наоди како културни споменици и како вреден материјал за доказ на историските настани, укажуваат кој и кога бил носител на животот. На тој начин богатите и бурни настани на минатото, остануваат пред нас како жив сведок на историјата. Во својата суштина археологијата има за цел да го открие непознатото, да го осветли скриеното, да го протолкува необјаснетото. Таква многу сложена и чувствителна работа има и овој пат, да фрли светлина врз загатката за средновековието на градот Битола.¹

Влегувајќи во периодот на средниот век, градот и неговата околина веќе имале долга историја. Факт е дека овој простор во раното средновековие претставува метеж од инвазори, кои оставиле траги од својата материјална култура, но затоа, пак исчезнувале. Единствено Словените успеале трајно да се колонизираат и да им се наметнат на староседелците, за да основаат своја населба, која подоцна се споменува како Битола.²

---

1 Т. Томоски, Историја XVI, бр. 2, Скопје 1987, 17-21.

2 Византијски извори, III, Београд, 1966, Б. Нетков, Бугарија и суседните земи през XII век, според географијата на Идриси, Софија, 1960, 39; Арх. Антонина, Поездка в Румелии, Санктпетербург, 1979, 270-271.

Навистина од овој период постојат многу малку пишани извори, но затоа пак во недостиг на истите се прави обид таа празнина да се пополни со материјални податоци.³

Првите археолошки истражувања се преземени 1978-80 година, на локалитетот Кале, со конкретна поставеност: одредување на средновековната стратиграфија и негово временско прецизирање.

Локалитетот Кале е сместен на ридот северозападно од Битола, на надморска висина од 862,80 м до 864,15 м, над месноста Бадем-баалари.⁴ Тој претставува импозантен рид на кој се распоредени две концентрични бедемски линии, дел од одбранбениот систем на ова утврдување. Бедемската линија, според релјефот на почвата, е нерпавилна и крива и зафаќа површина од приближно 5 ха. (должина сса 500 м, а ширина 190 м,⁵ при што успешно се искористени природните погодности на теренот. Првата бедемска линија открива сложен утврден систем, кој се состои од насип и ров. Насипот е главниот елемент на овој утврден систем. Неговата конструкција се состои од следните фази на изградба: Најпрво теренот бил исчистен до спилата-здравница, врз неа била поставена основата на насипот, јадрото кое претставува полуцилиндричен ѕид од добро одбран кршен камен, слабо обработен и споен со земја. Врз јадрото е насипана смеша од земја и средно голем камен. На крајот, формата на насипот, исто така, е добиена од густо поставени еден до друг речни камења, Најверојатно насипот со природниот терен од внатрешната страна на бедемот контактира со дрвена конструк-

---

3 Еден од најзначајните материјални податоци за Битола е „Битолската плоча“ од XI век, за која е пишувана многу.

4 Г. Филиповска - П. Србиновски, Резултати од истражувањата на лок. Кале Битола во 1978 г. МАА 6(1980), Скопје 1983, 111-120; Г. Филиповска - П.Србиновски, Преглед на археолошките истражувања на средновековниот период во Битола, 1978-1981 г. Зборник на трудови, 2-3, Битола 1980-1981 г. 111-120.

5 Г. Филиповска Лазаровска, Аница Ѓорѓиевска, К. Капелкова, И. Петрински, Извештај од археолошките истражувања на лок. Кале-Битола во 1994 г, Зборник на трудови 12-13-14, Битола 1992-1995, 204-209.

ција вкопана во спилата здравица. На теренот се пронајдени траги од вкопано изгниено дрво. Со цел да се формира ровот од надворешната страна на насипот, спилата-здравица е намерно исечена.

Според особините на првата бедемска линија на утврдувањето и природните погодности, претпоставуваме четири влезови. Источниот и северниот влез, според карактеристиките на теренот и средновековната фортификација се користени како помошни, за брза комуникација со околината. Од југ, непосредно под црквената зграда бедемската линија прекинува, што дава индиции за постоење на влез. Од запад, кон утврдувањето се забележува лесно достапен терен. Посточечкиот полски пат паѓа благо, во насока кон денешниот пат за Охрид. Веднаш по бедемската линија по површината на теренот се констатирани неколку камени масивни групации од кршен камен. На мислење сме дека тука треба да се бара главниот влез во утврдувањето.

Втората бедемска линија на утврдувањето е расположена западно од северниот влез на првата бедемска линија, на највисокиот дел од платото. Најверојатно станува збор за цитадела со кружна форма чиј дијаметар е сса 45 м, а обиколката сса 150 м залепена до северниот дел на првата бедемска линија. Според начинот на кој е изграден насипот, може да се претпостави дека се работи за типично словенско утврдување, ако се има предвид дека Словените и во прапостојбината и во сите земји во кои се населиле, граделе такви утврдувања.⁶

Утврдувањето на месноста Кале, кое е изградено набрзина, како резултат на бурните историски настани, не дозволило да се изгради за тоа време типичен утврден сид. Според сочуваните историски извори и според карактеристиките на утврдената бедемска линија, може да се претпостави дека истото е изградено во времето кога Македонија дефинитивно потпаѓа под бугарска власт, за време на владеењето на кнез Борис (852-889 г.).⁷

---

6 Исто, напомена бр. 13.

7 Историја на македонскиот народ, книга прва, Скопје 1969, 96.

Веќе погоре споменатата црквена зграда со димензии 23,6 м x 20,16 м припаѓа на типот сакрални градби, кои прават преоден тип кон впишан рамнокрак крст со нартекс. Крстестата основа на наосот ја овозможуваат две архитектонски конструкции од масивни ѕидови, кои со два влезови комуницираат со наосот, а со третиот - со нартексот. Трите апсиди на олтарниот простор, во темелните партии и внатрешноста се полукружно решени, додека надворешните ѕидни платна се решени повеќе странично и тоа; тристрано кај протезисот и ѓаконикот, а најверојатно петстрано кај главната олтарна апсида. Северно и јужно од олтарниот простор на објектот има два анекси, најверојатно параклиси. Северниот анекс, а аналогно нанего и јужниот, имаат полукружна апсида, впишана во кубична маса и тие комуницираат со влезовите и со внатрешноста и со надворешноста на објектот. Двете кули, северната и јужната, се наоѓаат во западниот дел од објектот и тоа, северо западно и југозападно од нартексот. Постојењето на двете кули дава индиции да се насети постоење на егзонартекс во вид на отворен трем на јужната и северната страна. Претпоставуваме дека јужната кула била камбанарија, а северната простор за скалила, што би значело дека во горните партии на објектот постоела галерија. Откриениот објект, бил изграден целосно, во една фаза. Ѕидовите се од речен, кршен камен во варов малтер. Во ѕидањето е застапена византиската техника, комбинација на тула и камен, чест опус кај средновековните цркви во Македонија. Довратниците на влезовите, како и делови од покривните партии, биле изградени од бигор.

Постар материјал, мермерни сполии, како и фрагменти од аморфни мермерни парчиња се употребени во темелите, на повеќе места од објектот. Што се однесува до подот, со исклучок на пронајдената субструкција во ѓаконикот, не се зачувани никакви, траги од под во останатиот дел од објектот. Масивноста на конструктивните ѕидови, како и основата, даваат можност да се претпостави дека овој објект е еден од постарите типови

на петкуполни цркви во Македонија инспирирани од Новата Василева црква во Цариград од IX век, а според досегашните сознанија го датираме широко, во X, почетокот на XI век. Според сосотојбата во која е откриен, бил најверојатно насилно разурнат и не бил обновуван.⁸

Пронајдената керамика, претежно се состои од фрагментирани керамички садови, кои според фактурата, орнаментиката и формата, припаѓаат на грубата домашна керамика. Разликуваме неколку видови керамички садови од типот на грнци, амфороидни садови, како и садови за чување на храна. Фактурата на сатовите е со помал или поголем интензитет на примеси од поситен, или покрупен кварцен песок, доека кај питосите фактурата е покомпактна. Премаз од фина глина со траги од лискун има кај сатовите од типот на грнци. Бојата на печењето, главно кај сите фрагменти, е нијансирана од светло до темно кафеава, а наместа од светло до темносива. Украсувањето на сатовите е изведено со чешлеста алатка, со која по површината се извлечени орнаменти во вид на: брановидна линија, вертикални и хоризонтални линии, како и орнаменти од вдлабнатинки групирани во коси, хоризонтални и вертикални низови. Поретко се застапени фрагментите на керамика со сликани мрежести орнаменти со бела енгоба, како и фрагменти од полуксузни садови со златна и сребрена енгоба. Керамичкиот материјал се датира од втората половина на IX век до XI век и малку пошироко.

Посебно ги издвојуваме фрагментите:

- Дно од сад, на кое релјефно се претставени два концентрички кругови и испакнатина во средината.

- Дно од сад со релјефно претставен печат во вид на круг со испакнатина во средината и пет неправилно распределени зраци од неговата надворешна страна.

- Од наодите посебно место привлекува прстенот од познатиот тип, широка алка припоена кон круижен штит, со полу-

---

8 Византиски извори, III, Београд, 1966, 122.

сферична глава и гранула на врвот. Алката имитира изработка во техника на филигран. Овој тип на прстен во литературата се датира во XI век.

Досегашните археолошки истражувања на овој простор јасно укажуваат дека се работи за средновековно утврдување. Фрагментираниот керамички материјал, претежно застапен со садовите за домашна употреба, како и застапеноста на фрагменти од доцноантичкиот период, го потврдуваат повеќе вековното живеење на еден народ.

Траги на живеење од средновековниот период, кој е тема на нашето излагање, се пронајдени на населбинските слоеви на централниот дел на античкиот локалитет Хераклеја, кој се наоѓа на 2,5 км јужно од центарот на современа Битола. При истражувањето на средишниот комплекс на локалитетот Хераклеја пронајдени се средновековни материјали и тоа; фрагментирана домашна керамика, алатки, и византиски монети, при што со право може да се констатира дека подрачјето на Хераклеја се користело во средновековните векови.⁹

Од пронајдениот материјал ги издвојуваме примероците:

- обетка, која по својата форма претставува преоден тип меѓу наушниците со четири јагоди и гроздоликите. Изработена е од бронза, во техника на лиење, во дводелен прецизен калап. Долниот дел има ромбоиден пресек и јамка за закопчување, лиена заедно со него. Украсот на средишната позиција е “гроздолик”, со едно биконусно задебелување како јагода. Овој тип на обетки се датира во кајот на X и почетокот на XI век.

- наушница со хоризонтална гужва, од спирално намотано телце од бронза, чија продукција се врзува, главно, за XII век.

Образложените примероци се интересни поради специфичноста на технолошко-технички особини, дотолку повеќе што не е исклучено тие да се производ на локални работилници.

---

⁹ М-р Е. Манева, Средновековни наушници и обетки од Хераклеја, Зборник на трудови 9, Битола 1988, 39.

Најверојатно, популацијата која живеела овде, се погребувала во средновековната некропола сместена кај ранохристијанската базилика и некропола, на околу 250 м источно од ископаниот комплекс во средишниот дел на Хераклеја.¹⁰ Нема сомневање дека постои релација меѓу сакралната традиција на теренот и изборот на локацијата за средновековна некропола, која појава е често распорстранета во средновековието во Македонија.

Некрополата е на редови, гробовите не се одбележани со надземни белези, скелетите се ориентирани З-И, со незначителни девијации. Гробните јами во основа се одбележани со по некој камен, или антички црепови. Меѓу наодите доминира накитот, кој ја дава детацијата на некрополата од крајот на X и XI век. Од накитот ги издвојуваме:

- Ѓердан од 150 мониста од разновидни материјали и бои. Основата ја чинат топчести зрнца од белузлав циполин. Меѓу стаклените зрнца се среќаваат; модри, зелени, зеленикави, жолти, жолтеникави, тиркизни, црвеникави и бели. По форма тие се топчести, цилиндрични, прстенести, члемковидни, биконични, паралелопипедни итн. Едно е од спирално навиеана бронзена жица, а едно од прозирен горски кристал-кварц, точено во слободна форма на седмострана бипирамида со пресечени врвови. Полубесценетите камења, кварцот и циполинот ги има на околните планини; Нице, Козјак и Кожув. Сложената обработка со точење и богатство на материјали, наведува на идеја за импорт од страна.

- Меѓу монистата од ѓерданот е пронајдена обетка со гроздолик приврзок во долниот дел и лунулест во горниот. Обетката е лиена во дводелен средно-прецизен калап од легура на олово и сребро. Украсот имитира филигран и гранулација.

- На оваа некропола, исто така, се застапени наушниците-алчиња. Изработени се од тел од бронза со кружен пресек, свиен

---

10 Е. Манева, Средновековна некропола кај базиликата Де во Хераклеја, Историја, год. XXII, бр. 1, Скопје 1986 г, 169-199.

во повеќе или помалку правилен круг, со рамно засечени и доближани краишта. Овој вид накит е меѓу најзастепениот во средновековието. Посебно е омилен во материјалната култура на средновековните словенски групи. истите биле носени како наушници закачени за ленти, врвци, синцирчиња, на шамиите, или во косата. Покрај улогата на накит, носени се и како амулети. Се јавуваат низ подолг временски период, што го отежнува нивното хронолошко определување. Затоа, наушниците најдени во комбинација со бронзени, лиени прстење-варијанти на типот со нагласена глава и рамења се датирани од крајот на X до XII век.¹¹

Прстенот со ромбоидна глава и прстенот со квадратна глава се изработени со лиење. Евтиниот материјал (бронза), упатува на тоа дека овие прстење се производ на локални работилници, а биле наменети за широка употреба.

На вториот тип прстење од средновековната некропола им припаѓаат бакарните позлатени прстени чии обрачи се мошне кривки, изработени во техника на филигран од четирикратни тордирани телчиња составени во полутопла состојба. Главата им е висока, цилиндрична со фасетиран бутон од зеленикаво стакло со топчеста форма. Надворешната страна на круничката е украсена со филигран. Третиот, пак, тип на прстен се разликува од двата претходни само по обликот на главата; во вид на конус, чиј врв завршува со една крупна гранула. Техниката на позлатување, фасетирање, квалитетниот филигран и целокупната изведба зборуваат дека тоа се производи на подобри работилници, веројатно - византиски.

- Двете бронзени копчиња со печуркасти глави, лиени во едно парче заедно со ушката биле употребувани за закопчување на облеката и тоа во пределот на левото рамо. Овој вид на копчиња, кој засега не е познат на наоѓалиштата во Македонија,

---

11 М-р. Е. Манева, цит. дело, Зборник на трудови 9, 42, напомена 10.

е чест наод на територијата на „белобрдската“ културна група чиј најголем процвет паѓа во XI век.

Употребениот материјал, изработката (бронзата и лиењето во калап), како и малиот број на наоди во гробовите укажува на тоа дека социјалните разлики меѓу покојниците не биле нагласени. Ориентацијата на покојниците, третманот, погребните обичаи, зборуваат дека во оваа некропола се погребувани христијани.

На крајот, заклучувајќи, вредно е да се каже дека сите овие скромни материјални остатоци, даваат да се насети еден момент кој светка од темнината на настаните во средновековието на градот Битола. Сепак, како што велат некои научници, конечниот збор по ова прашање треба да го даде средновековната археологија, која на овие простори долго време беше запоставена.¹²

---

12 К. Ациевски, Пелагонија во средниот век (од доаѓањето на Словените до паѓање под турска власт), Скопје 1994 г. 52-53.

Gordana FILIPOVSKA-LAZAROVSKA,
Anica GORGIEVSKA

MATERIAL CULTURE IN BITOLA FROM X TO XI CENTURY

SUMMARY

Entering the period of the Middle Ages, Bitola and its surrounding had already had long history. It is an indisputable fact that this area at the early Middle Ages was a mob of invaders who left traces of their material culture and disappeared. Only Slovenes managed to establish permanent colonisation and to intrude themselves to the natives, as well as to found a settlement which later on was mentioned as Bitola. The enigma which concerns the life and destiny of the city of Bitola had been and still is a powerful challenge for archaeologists to illuminate and clarify.

The initial archaeological researches had been undertaken during the period of 1978 to 1980 at the locality of "Kale" where solid ramparts and a church from transitional period with inscribed right-armed cross were found. According to the type of the buildings and ceramics material they were dated as from 2/2 of IX-XI century.

Traces of living in the Middle Ages are discovered in the first settlement levels of the central part of the antique locality "Heraklea". On approximately 250 meters in the east direction from the excavated complex of Heraklea an ordered necropolis was researched which has been placed over early Christian basilica. All findings are from the end of the X-XII century.

As conclusion it has to be stressed that the mentioned modest material reminding leads to the presentiment of a moment which glimpses from the darkness of the events at Middle Ages of the city of Bitola. But the final statement concerning the above nominated question remains to be given by the Middle Ages Archaeology.

Д-р Кочо СИДОВСКИ

ПЕЛАГОНИЈА ВО ВРЕМЕТО НА САМУИЛОВОТО ЦАРСТВО

Мошне поволната географска положба во средиштето на Македонија и на Балканот, потоа бројните комуникации што ја пресекувале и другите природни погодности (плодната почва, затвореноста на котлината), како и фактот дека се наоѓала во непосредна близина на Преспа и Охрид, главните престолнини на Самуиловото царство, ѝ обезбедиле на Пелагонија мошне важно место во историјата на македонската средновековна држава.¹ Во средниот век името Пелагонија најчесто се употребува како античко име на градот Битола, а потоа и како географско име за битолската, односно леринско-битолско-прилепската рамнина. Заедно со Преспанската и Охридската област Пелагонија, по сè изгледа, го сочинувала јадрото на Самуиловото царство. На тоа упатуваат не само близината на Преспа и Охрид, туку уште повеќе местото што го заземала рамнината во Самуиловото царство, а посебно нејзината улога во периодот по

---

¹ Треба да се спомене дека градот Пелагонија за последен пат се споменува во V век заедно со градовите во провинцијата Македонија Секунда, а потоа нему му се губи секакава трага. Се претпоставува дека настрадал во времето на готските напади кон крајот на V или малку подоцна, а потоа не бил обновуван. Коста Ациевски, Пелагонија во средниот век. Скопје 1994, 8; Ф. Папазоглу, Хераклеја и Пелагонија, Жива Антика IV/2 (1954) 339.

смртта на Самуил, кога започнала агонијата на македонската држава.

Треба да се каже дека местото и значењето на Пелагонија во историјата на македонската држава го одредувале, главно, две компоненти и тоа под 1. Економските потенцијали и под 2. Воено-стратегиското значење, кое произлегувало од географската положба и од бројните комуникации што ја пресекувале. По смртта на Самуил, кога започнале директните византиски напади на Пелагонија, таа во воено-стратегиски поглед добила исклучително значење за сигурноста и опстанокот на Самуиловото царство. Во овој период Пелагонија ја прима на себе улогата на заштитник на приодите кон Преспа и Охрид од источната страна, по Виа Егнација, од каде што доаѓала главната опасност од византиските напади.

Многостраното значење на Пелагониската рамнина за стопанската дејност, безбедноста и егзистенцијата на Самуиловата држава било согледано уште тогаш. Самуил и неговите наследници воделе посебна грижа за состојбата во Пелагонија. Во два од трите тогашни главни центри на Пелагонија, во Битола и Сетина, изградиле свои дворци слични на оние во Преспа и Охрид, и ги претвориле овие градови во свои подвижни престолнини.² За значењето што Самуил и неговите наследници ѝ го давале на Пелагонија сведочи и фактот дека од четири познати престолнини на Самуиловото царство две се наоѓале во неа (Пелагонија).

За историјата на Пелагонија во времето на долгото владеење на Самуил (976-1014) во современите извори нема директни податоци. Пелагонија повеќе се споменува на почетокот на XI век кога ситуацијата на воен план во односите на Самуил со Византија битно се изменила. Византискиот цар Василиј II (976-1025) презел широка офанзива против Самуиловото царство (1001-1004). Оваа офанзива била во рамките на големата

---

2 Коста Ациевски, *op cit.*, 36. Стјепан Антолјак, *Самуиловата држава*, Скопје 1969, 81.

византиска офанзива на Балканот. Неа лично ја водел царот, по добро осмислениот план. По заземањето на бугарските земји, Василиј II се свртил кон Македонија. Бер му се предал, Сервија ја зазел на јуриш, а со тоа бил отворен патот за северна Грција. Василиј II брзо ја воспоставил византиската власт во Тесалија, па се вратил во Македонија и, по 'естока борба, го освоил силно утврдениот Воден. Потоа на Вардар, близу Скопје, Василиј II забележал голема победа над Самуиловата војска после кое Скопје ја отворило вратата (1004). Со освојувањето на Скопје, од една и Воден, од друга страна, тој како со клешта ја зафатил централната област на Самуиловото царство.³

Како последица од преземената офанзива Василиј II успеал да освои добар дел од териториите на македонската држава и да се приближи до централните области, во прв ред до Пелагонија. Со освојувањето на Воден, Скопје, а во 1005 година и на Драч, Византија сè повеќе го стегала обрачот околу централните делови на Самуиловото царство, кои во овој момент не биле веќе така далеку од византиските напади како порано. Во овие околности, секако најзагрозена била Пелагонија, со оглед на тоа дека Византијците од југ и од север дошле, речиси до самите нејзини граници. Освојувањето на Воден на Византијците им давало реални шанси за брз продор по Виа Егнација во Пелагониската рамнина.

Како што е познато во битката кај Беласица, на 29 јули 1014 година, македонската војска претрпела катастрофален пораз. По малку повеќе од два месеца, на 6 октомври 1014 година, Самуил умрел од срцев удар, кога ги видел своите унакажани војници што му ги испратил Василиј II. По смртта на Самуил власта во државата ја зел неговиот син Гаврил Радомир. За време на неговото управување уште повеќе дошло до израз значењето на Пелагонија за македонската држава и тоа не само во стопански, туку уште повеќе во стратешки поглед, бидејќи од

---

3 Георгије Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1959, 294.

централните области на сржавата Пелагонија била прва на удар на непријателот. Гаврил Радомир, бил поврзан со Пелагонија, по сè изгледа, уште пред да стапи на престолот. Познато е дека во Битола имал свои дворци, кои Василиј II ги запалил есента 1014 година, а овој град, по сè изгледа, бил и главна резиденција на новиот владетел на македонската држава.⁴

Имајќи го предвид фактот дека Гаврил Радомир, кој е сметан како совладар на Самуил и кој додека последниот уште бил 'ив тој имал свои дворци во Битола, тогаш со голема веројатност може да се претпостави дека како совладар на Самуил добил на управување територии во Пелагонија со градот Битола, а можеби и териториите јужно од Пелагонија, околу Островското и Петерското Езеро.

Меѓутоа, по тешкиот пораз на Самуил кај Беласица и по неговата смрт ситуацијата битно била променета. Византијците по овој настан започнале директно да ги загрозуваат и да ги напаѓаат централните области на македонската држава. Нападите доаѓале, главно, од Солун, преку Воден по патот Виа Егнација кој водел директно во централните области на царството на Самуил. Од централните области прва на удар на византијската војска се нашла Пелагонија, која по смртта на Самуил набрзо го доживеала и првиот напад на византиските одреди.⁵

Откога дознал за смртта на Самуил, т.е. на 24 октомври, Василиј II се упатил кон Солун а оттаму во Пелагонија. Главна цел на овој ненадеен и брз напад на византијската војска бил градот Битола, резиденција на Гаврил Радомир и мошне важно упориште на патот Виа Егнација, кој ги заштитувал природите кон Преспа и Охрид. Градот, изгледа, бил добро утврден и бранет, бидејќи, и покрај големата брзина со која бил изведен нападот, Василиј II не успеал да ја оствари својата поставена цел. Ги запалил единствено дворците на Гаврил Радомир.⁶ По неу-

4 Коста Ациевски, *op cit.*, 41.

5 *Ibidem*, 43.

спешниот напад на Битола, Василиј во јануари 1015 година се вратил во Солун.

Василиј II повторно се враќа во Пелагонија за време на владеењето на Јован Владислав (1015-1018) кој претходно го ликвидирал Гаврил Радомир. Походот започнал кон крајот на летото или во почетокот на есента 1015 година. Византиската војска се движела по Виа Егнација и по втор пат продрела во Пелагонија. Тука продолжила да пљачка и пустоши, а сите заробеници биле ослепени по наредба на византискиот цар.⁷ Главната цел на Византијците не била Пелагонија, туку Охрид. На оставената војска уништувачки пораз им нанел војсководецот Ивец. Походот на Василиј II во централните области на Самуиловото царство завршил со целосен неуспех. Византиската војска се повлекла од Пелагонија кон крајот на септември или почетокот на октомври. Со цел да се заштитат централните делови на Самуиловото царство од византиските напади по повлекувањето на Василиј II, Јован Владислав ја започнал реконструкцијата на битолската тврдина. Обновена и зацврстена битолска тврдина требало да претставува главна заштита од византиските напади на централните области на македонската држава со главните престолнини, Преспа и Охрид.

За овој градежен потфат е зачуван веродостоен натпис на Јован Владислав испишан на бела мермерна плоча, која како што се верува, била поставена на влезот на битолската тврдина.⁸

---

6 Ibid.

7 Id., 49.

8 Плочата со натписот е пронајдена во 1956 година при уривањето на Чауш-џамијата во Битола, а сега се наоѓа во битолскиот музеј: На плочата пишува дека “Иван...самодржац българом... българин родом... син на Арона...” Стјепан Антолјак, Средновековна Македонија, Том 1, Скопје 1985, 48.

Натписот има мошне големо значење не само како историски туку и како лингвистички споменик, па затоа предизвика голем интерес во научните кругови и стана предмет на проучување на лингвистите и историчарите. Натписот научно прв го публикува истакнатиот славист и историчар В. Мошин. Сп. В. Мошин, Битољска плоча из 1017 године, Македонски јазик, XVII, Скопје 1966, 51-61; истиот, Најстарата кирилска епиграфика, Словенска писменост, 1050 годишнина на Климент Охридски, Охрид 1966, 39. За натписот види: Ѓордан Заимов, Битолски надпис на Иван Владислав, самодържец български, Софија 1970, 160.

Исто така, треба да се напомене дека локацијата на средновековна Битола и на нејзината тврдина, сè уште, претставува нерешлива енигма за истражувачите. Според, Коста Ациевски, досегашните археолошки истражувања на Битола и на нејзината поблиска околина не дале доволно материјал за да може сигурно да се одреди средновековната локација на градот. Има претпоставки дека битолската тврдина се наоѓала на ритчето над Хераклеја или на локалитетот Кале над месноста наречена Германски гробишта. За разрешување на проблемот на локацијата на средновековна Битола не дадоа некои поконкретни докази ниту поновите археолошки истражувања на локалитетот Кале, северозападно од современата локација на градот.⁹

Врз основа на резултатите од досегашните археолошки истражувања а исто така и на рекогносцирањето на теренот, како најпогодна локација за средновековен град може да се посочи ритчето во чие подножје се наоѓаат во остатоците на античка Хераклеја. Во близината на овој локалитет во поново време се откриени словенски некрополи од X-XI век.¹⁰

Според натписот на Јован Владислав може да се дознае дека реконструкцијата на битолската тврдина започнала на 20 октомври 1015 година а завршила, пролетта или летото 1016 година. Јован Владислав својата резиденција ја пренел од Охрид во Битола кога Василиј II прв пат влегол во Охрид.

Во пролетта 1017 година Пелагонија се нашла повторно на удар на византиската војска. Василиј II во почетокот на пролетта 1017 година со своите војски се упатил кон запад, односно кон јужните и југозападните територии на Самуиловото царство. Еден дел од византиската војска, под команда на Давид

9 Коста Ациевски, *op. cit.*, 52, Г. Филиповска, П. Србиновски, Резултати од истражувањата на локалитетот Кале - Битола, во 1978 година, МAA 6 (1980), Скопје 1983, 111-120.

10 К. Ациевски, *op. cit.*, 52 Цитирано сп. Е. Манева, Гробовите бр. 24 и бр. 25 од локалитетот "Extra Muros" Зборник на трудови 4-5 Битола 1983/84, 35-43; истата, Средновековна некропола кај Базилика Де во Хераклеја, Историја XXII/1 91986), 169-198.

Аријанит и Константин Диоген, извршиле напад на јужните делови на Пелагонија, а главна негова цел била да им обезбеди на Византијците повеќе пљачка и заробеници. На тој начин се настојувало да се нанесе удар на економската моќ и на човекиот потенцијал на непријателот, а во исто време се вршело и снабдување на својата војска. Од погоре споменатото се заклучува дека во Пелагонија имало развиена стопанска дејност и тоа земјоделство и сточарство.¹¹

Пљачкашкиот напад на Давид Аријанит и Константин Диоген во Јужна пелагонија, всушност, претставувал само увертира на главниот византиски напад што го предводел лично Василиј II. Главна цел на византискиот напад, овојпат била тврдината Сетина во југоисточна Пелагонија, на западните падини на Нице. Сетина претставувала најзначајно утврдување во Јужна Пелагонија со големо стратешко значење. По извршената опсада Сетина набрзо паднала во византиски раце. По освојувањето на Сетина, Василиј II решил да се пресмета со Јован Владислав кој се наоѓал во близината на Сетина. Веста за доаѓање на византиската војска предводена лично од царот, што ја донеле панично во логорот на Јован Владислав неговите извидувачи, внела забуна и страв во редовите на македонската војска. По нападот од страна на Византијците, голем број македонски војници биле убиени. Битката кај Сетина е прва голема битка во византиско-македонската војна, по Беласичката. Битката кај Сетина, по сè изгледа, се одиграла есента 1017 година. Со освојувањето на Сетина уште поцврсто бил стегнат обрачот околу централните делови на македонската држава, а Византијците дошле до југоисточните граници на Пелагонија. Јован Владислав не успеал повеќе да им се спротивстави на Византијците бидејќи бил убиен во борбите околу Драч, некаде во почетокот на 1018 год. Смртта на Владислав реално значеше и крај на Самуиловата творба. Нејзините остатоци конечно ќе станат ле-

---

11 Коста Ациевски *op. cit.*, 54.

сен воен плен на упорниот цар Василиј II, кого Јован Владислав на двапати се обиде да го измами, зашто ни во сон немал намера да му се покори, туку напротив - него и неговата војска на секој начин да ја истера од својата земја и дури навлезе во византиските предели.¹²

Откако бил известен од стратегот на Драч за смртта на Јован Владислав,¹³ Василиј II побрзал да ја искористи новонастанатата ситуација. Тој веднаш се упатил во нов поход кон запад со цел конечно да ја потчини Самуиловата држава. Кај Василиј II постојано пристигнувале пратеници и управници на градови, тврдини и области, кои му ја изразувале својата покорност и му ги предавале своите градови и тврдини.

На патот кон запад на Василиј II му се предал и главниот центар на Пелагонија - градот Битола. Предавањето било извршено во Мосинопол кога Василиј престојувал во ова место. Инаку, Мосинопол била главната база на Василиј II во борбата против Самуиловото царство. Во ова место пристигнале пратеници од Пелагонија, Моровизд и Липљан, кои му ги предале своите градови. Коста Ациевски смета дека наведувањето на Пелагонија заедно со Моровизд и Липљан, познати средновековни градови, зборува дека овојпат називот е употребен како ознака за градот Битола, а не за самата област.¹⁴

Доброволното потчинување на Битола, без сомнение, ги спасило градот и тврдината од разурнување. И другите делови на Пелагонија по примерот на Битола, без отпор ја признале власта на византискиот цар.

Со доаѓањето на Василиј II во Охрид започнал последниот чин од капитулацијата на македонската држава. Тука на византискиот цар му се предале царицата Марија и другите членови на царската фамилија, а исто така и некои покрупни велико-

---

12 Стјепан Антолјак, Средновековна Македонија, Том 1, Скопје 1985, 572.

13 За личноста на Јован Владислав види: Иван Снегаров, Историја на Охридската архиепископија, том I. Софија 1995, 42-43.

14 Коста Ациевски, *op. cit.*, 59.

достојници. Малку подоцна, со ликвидирањето на последните упоришта на отпорот на поедини претставници на царската фамилија, како и на крупните великодостојници Ивец и Николица, конечно било завршено потчинувањето на Самуиловото царство. Со ова била постигната целта на Византија: Самуиловото царство, со кое тој војувал повеќе од три децении, најпосле било срушено.¹⁵

По потчинувањето на Самуиловото царство, Пелагонија, заедно со другите области на Македонија, се нашла вклучена во постоечкиот византиски воено-административен систем. Како една од централните области на Самуиловото царство, Пелагонија, изгледа дека влегла во составот на големата административна единица наречена тема „Бугарија“. Тоа била нова тема која ги зафаќала централните области на Самуиловата држава, а се граничела со темите: Драч, Никопол, Солун, Стримон, Македонија, Паристрион и Сирмиум. Седиштето на темата се наоѓало во Скопје.¹⁶

Ситуацијата во потчинетите области на Македонија била мошне тешка. Земјата била исцрпена и разорена од долгите војни, а населението во голема мера истребено, иселено и значително проретчено. Ова посебно било карактеристично за областите на Западна и Југозападна Македонија, каде што борбите најмногу се воделе. Во ваква положба се нашла и Пелагонија која повеќе пати била изложена на нападите и пустошењата на византиската војска која немилосрдно ги уништувала стопанските и човечките поенцијали на плодната рамнина.

Византискиот владетел спрема новоосвоените области водел реална, трезвена, внимателна и далекувидна политика. Тој не ја укинал црковната организација на македонската држава - Охридската патријаршија што ја создал Самуил, туку таа единствено била снижена во ранг на архиепископија, но затоа ги

---

15 Георгије Острогорски, *op. cit.*, 295.

16 Георгије Острогорски, *op. cit.*, 296-298.

добила речиси сите епископии на територијата на бившата Самуилова држава.

Правата и границите на Охридската архиепископија се регулирани со трите повелби што на оваа црковна организација ѝ ги дал царот Василиј II. Според овие правни акти, Пелагонија во црковен поглед била поделена помеѓу битолскиот и мегленскиот епископ. Всушност, најголемиот дел од рамнината дошол под јурисдикција на битолскиот епископ, кој според првата повелба на Василиј II имал во Пелагонија (Битола), Прилеп, Девреште и Велес 15 клирици и 15 парици. Дицезата на битолската епархија опфаќала поголем дел од Јужна Пелагонија, потоа, Средна и Северна Пелагонија со нејзините два главни центри, Прилеп и Дебреште на крајниот северозапад на патот кој водел од Пелагонија преку Барбарос кон Порече.¹⁷ Јурисдикцијата на битолскиот епископ се протегала, истот така, и надвор од границите на Пелагонија. Го зафаќала и подрачјето на реката Бабуна со градот Велес на Вардар.

По смртта на Василиј II во 1025 година последниот голем владетел од славната македонска династија, Византиското царство во текот на неколкуте наредни децении го зафатила тешка внатрешна политичка криза кое ќе се изрази во кревање на општо востание на потчинетите балкански народи против византиската власт на Балканот.

---

¹⁷ Коста Ациевски, *op. cit.* 60-61.

D-r Kočo SIDOVSKI

PELAGONIJA DURING THE SAMOILO'S EMPIRE

SUMMARY

In the Middle Ages the name of Pelagonija was frequently used as ancient name of the city of Bitola, and later on as geographical title for Bitola's, i.e. Lerin-Bitola-Prilep's flat. Together with Prespa's and Ohrid's area, Pelagonija appears to compose the core of Samoilo's Empire. Pelagonija's place and significance in the history of Macedonian State was determined by the economical potentials and military-strategic importance which was dictated by the geographical position and numerous communications that intersect it. Pelagonija was most frequently mentioned at the beginning of the XI century during the reign of Gavriilo Radomir and Jovan Vladislav when Radomir possessed his own manors.

Проф. Ѓорѓи ДИМОВСКИ - ЦОЛЕВ

ГРАДЪ СЪ БЫТОЛЬ

На некогашниот битолски Житни пазар, наспроти денешната зграда на “Јавор“, постоеше џамија наречена Сунгур Чауш бег џамија или уште и Стара џамија. Во 1956 година на тој простор започна изградба на станбени згради. Во расчистување на теренот беше урната и споменатата џамија при кое беше забележан мермерен блок врз кого беше напишан старословенски текст. Мермерната плоча беше пренесена во битолскиот Музеј, каде се наоѓа и денес. Оваа плоча во џамијата служела како скалило. Текстот од плочата некаде е тешко читлив или скоро нечитлив. Исто така, од левиот долен дел на плочата недостасува парче, кое во уривањето на џамијата со динамит, некаде исчезнало. За пронаоѓањето на делот од плочата иако беше напишана награда во голем паричен износ, никој делот не го пронајде. Како дошла оваа плоча, поточно значаен кирилски споменик, да биде вградена во споменатата џамија не ни е познато. Инаку, оваа џамија претходно била христијански храм т.е. црква.¹

Своевремено битолската плоча предизвика во научниот свет доста голем интерес. Така, кон текстот се осврнаа повеќе учени кои го реставрираа и го прокоментираа, утврдувајќи дека

---

¹ Мехмед Теуфик, Кратка историја на Битолскиот вилает (во превод на македонски јазик), Историски Архив - Битола, стр. 29.

се работи за спомен обележје во врска со обновувањето на битолската тврдина од страна на царот Јоан Владислав. Повеќето проучувачи не го доведоа битолскиот споменик под сомнение дека е оригинален, автентичен, но кај некои се јави и мислење дека плочата би можела да биде „...вешто подметнат фалсификат од страна на бугарските пропагатори во Македонија... низ последните децении на XIX и првата деценија на XX век.² Ваквото мислење остана осамено и не наиде на поддршка кај научниот свет. Исто така остана осамено и мислењето дека плочата потекнува од XIII век а не од XI како што е прифатено од посериозните учени.³ Меѓутоа меѓу нив во поглед на годината се јавуваат разијдувања, односно додека Василка и Јордан Заимови сметаат дека плочата потекнува од 1015-16 год.⁴ Владимир Мошин ја датира во 1016-17 година,⁵ со назнака дека била истакната на видно место при влезот во тврдината.

Оставајќи ги настрана сите меѓусебни несогласувања на учените во поглед на старословенскиот споменик, нас нè интересираше само дел од него само еден збор од левата страна на плочата во нејзиниот петти ред, односно како е прочитан тој збор.

Академикот Владимир Мошин, кој прв поопстојно се позанимава со овој споменик во својот труд „Битољска плоча из 1017 године“⁶ тој дел го прочитал: ГРАДЪ СТЫХ АПЛЪ.

Бугарскиот академик Јордан Заимов, по повод трудот на Мошин и неговото читање на текстот од битолската плоча а и не само тоа, напиша цела книга⁷ во која покрај многуте несло-

2 Драган Ташковски, Прилог кон таканаречениот „Битолски натпис на Јован Владислав“, Развитие, бр. 6, Битола, 1980, стр. 513, ф. 21.

3 Владимир Мошин, Блаже Конески, Василка Заимова, Јордан Заимов, Ал. Бурмов, Вера Стојчевска - Антиќ и др.

4 Василка Заимова, Иван Владислав и неговиот натпис, Софија, 1970 ст. 110.

5 Владимир Мошин, Битољска плоча из 1017 године, Македонски јазик, Скопје, 1966, стр. 4-5

6 Ibidem, стр. 52,54

7 Јордан Заимов, Битолски натпис на Иван Владислав самодържец български, Софија, 1970. стр. 22.

жувања со читањето на Мошин не се сложил и со зборот, што нас нè интересира, во петтиот ред од текстот. Тој збор Заимов го чита: ГРАДЪ СЪ БИТОЛА.

Со оглед дека и други учени се интересирале и ја проучувале плочата и текстот, целосно или делумно, тоа во јавноста веднаш по Заимова со свој труд⁸ се јавува академик Блаже Конески во кој, покрај другото, пишува: „Со љубезна согласност на професор Димче Коцо, којшто подолго време работи врз реконструирањето на оштетените места на натписот, го даваме овде неговото читање кое гласи: ГРАДЪ СЪ БИТОЛА“.⁹ Нешто подоцна споменатиот академик Д. Коцо во свој труд¹⁰ пишува: „Во левиот дел од петтитот ред на натписот јас читам ГРАДЪ СЪ БИТОЛА... Ова мое читање го прими Блаже Конески.“¹¹

По извесно време Владимир Мошин се јави со статијата „Уште еднаш за Битолската плоча од 1017 година“,¹² во која ги анализира сите забелешки на Заимова и на нив со свои видувања и аргументи му одговара. Бидејќи за неговото читање во петтиот ред му беше направена забелешка, на тоа Мошин одговара: „Во петтиот ред на излижаното место можеби би можело да се прифати рекоснструкцијата ГРАДЪ СЪ БИТОЛА но отсуството на наполно излижаните букви Б и Т многу ја отежнуват таа ветовеност, како и последниот знак, кој многу повеќе личи на Ъ отколку на А. Според тоа не се откажувам од мојата реконструкција - ГРАДЪ СВЕТЫХ АПОСТОЛЬ во врска со застапништвото на апостолите.“¹³

8 Блаже Конески, За името на Битола, Годишен зборник на филозофскиот факултет на Унверзитетот, Скопје, 1971, кн 23 стр. 441-446.

9 Ibidem, стр. 443

10 Димче Коцо, Прилог кон проучувањата на битолскиот натпис, Зборник на трудови од I конгрес на Сојузот на друштвата на историчарите на уметноста од СФРЈ, Охрид, 1976.

11 Ibidem, стр. 59.

12 Владимир Мошин, Уште еднаш за Битолската плоча од 1017 година, Историја, Скопје, 1971, VII/2, стр. 255-257.

13 Ibidem, стр. 257.

Кон овие читања Драган Ташковски, иако му биле познати сите други се задржува само на читањето на Заимов, за веднаш да го негира пишувајќи: "...името Битола... сè до крајот на XII век се нарекувала Ботела, Ботели, Бутела а не и Битола, како што стои во натписот на плочата."¹⁴

Претпоставуваме дека сите споменати учени што ја проучувале плочата, т.е. натписот на неа тоа го чинеле од фотографии или доколку лично ја виделе не ѝ посветиле доволно време во реконструкцијата на текстот од левиот дел на петтиот ред - односно зборот каде се загатнува името на нашиот град Битола.

Покрај сиот респект кон споменатите академци и нивниот вложен труд во реконструкцијата на текстот, кога ги констатиравме нивните разијдувања, а се работи токму за името на Битола и тоа за прв пат споменато во еден таков древен текст, си зедевме за слобода да ги оповргнеме нивните читања, се разбира делумно, откако мошне долго и непосредно го проучувавме оштетеното место и текст. Притоа направивме повеќе графички копии и констатиравме дека тоа место се чита: **ГРАДЪ СЪ БЫТОЛЬ**. Ваквото наше читање нешто е слично а нешто различно од споменатите, одиме редоследно:

Прво го срамнивме читањето на Мошин и нашето читање и констатиравме дека не може да дојде читање **ГРАДЪ СТЫХ АПЛЪ** зашто, иако знакот Б е доста истриен и не се чита, дотогаш буквата Т не е сосема истриена и убаво се оцртува. Натаму Мошин чита Х вместо Ы кој знак е само за едно место подесно од читањето на Мошин. Па и самиот Мошин, малку се сепнал од забелешката на Заимов, меѓутоа истриените букви и последната која повеќе му личела на Ъ отколку на А го натерала да остане при своето првобитно читање.

читањето на Мошин:	ГРАДЪСТЫХАПЛЪ
нашето читање:	ГРАДЪСЪБЫТОЛЬ

---

¹⁴ Драган Ташковски, цит. напис, стр. 512.

Второ - читањето на Заимов со нашето не се сложува во две букви и тоа со втората и последната од зборот. Втората буква Заимов ја чита И која пак Димчо Коцо и Блаже Конески ја читаат Ы во што сме и ние согласни, зашто направените графички копии од плочата јасно ги оцртуваат контурите на тој знак, т.е. Ы.

Трето - остана уште последната буква од зборот што го проследивме. Таа буква Заимов ја чита А додека Д. Коцо и Конески А. Од графичките копии и логичкиот заклучок таа буква не би можела да биде ниту А уште помалу А, туку Ы. Дека би можела да биде Ы а не А ја насетил и Мошин уште во своето читање и одговор на Заимов. Неприфакане на читањето на Д. Коцо и Конески, односно А се темели, не само од графичките копии и читањето и образложението на Мошин, туку и од логиката што се наметнува при употребата на таа буква. Имено низ целиот текст овој глас е запишан со знакот чија основа е остра (Λ) додека само во последните три реда е употребена со рамна основа (Α) што не би било логично, зошто токму само во зборот на градот Битола да се употребува овој облик.

Четврто - Тврдењето на Ташковски дека Битола сè до крајот на XII век се именувала поинаку а не како на плочата е сосема во редот на нештата, зашто тие сите именувања се од странски а не од домашни автори,¹⁵ па така гласот Ы, за нив туѓ, го забележале кој како го слушнал или приближно така. Оттука за нас е сосема јасно дека на Битолската плоча за прв пат се именува градот Битола во својот народен изговор Бытоль, кој облик се среќава натаму во средновековните записи за да дојде во најново време изговор Битоља, и денес Битола.

---

15 Фулхер од Шартр ја именува Bottela (Ациевски Коста, Пелагонија во средниот век, Скопје, 1944, стр. 83); Вилхелм Тирски ја именува Butella (Византиски извори за историју народа Југославије, том IV, Београд, 1971, стр. 128, ф.57.) Јован Скилица го именува βουτελ'φ (Бутелио), ние би додале и Butili кај арапскиот патеписец и географ Ел Идриси Абу Абдулах Мухамед (Б. Недков, Бугарија и сьседните и земи през XII век според географията на Идриси, София, 1960, стр. 39).

Prof. Gorgi Dimovski - COLEV

СЪГРАДЪ БЫТОЛЬ
THE CITY BITOLA

SUMMARY

The author in this work investigates the reading of the plaque erected in 1017 by the Care Joan Vladislav. Readers are the academician V. Moschin, J. Zainov, B. Koneski and D. Kočo while the plaque itself was erected as a memory of renovation of Bitola`s Middle Ages fortress. Comparing all opposed readings, the author presents his, namely the name of the city of Bitola, which for the first time was mentioned in Slavic form with Slavic letter, **СЪГРАДЪ БЫТОЛЬ**.

Д-р Александар СТЕРЈОВСКИ

ПОСТОЕЛЕ ЛИ НАСЕЛБИ „ВАРОШ“ И „ПОДГРАДЕЦ“ ВО БИТОЛА

Ако се прави топ листа на најиритирачките градови во Македонија за научен интерес, Битола веројатно би се нашла некаде на челното место. Магистериуми, докорски дисертации, но и други научни публикации тесно се поврзани со историјскиот и непосредниот живот на овој град. Тоа, секако не е без причина. Битола има необично бурна историја и оставила широки простори за нејзино научно проучување и литературно интеретирање.

За жал, во сите тие бројни дела никаде, нити на едно место не се спомнуваат ојконимите „варош“ и „подградец“.

Археологијата веќе потврди дека во близината на денешниот град постоело кале, односно тврдина, а познато е дека покрај секое кале никнувала населба од дрвени објекти позната како трг, форум, подградец итн. Таа населба од XV век добила ново име, преземено од унгарскиот јазик, а пренесено од Османлиите - „варош“. Отсега натаму со него се означувала енклавата населена со христијани.¹

Бидејќи и Битола имала кале и бидејќи имала низ вековите и засебна христијанска енклава, дали имала и ојконим „варош“?

---

1 Константин Јиричек, *Историја Срба*, друга књига, Научна књига, Београд, 1952, 90-91.

Што велат за тоа документите од поблиското и подалечното минато?

Во документарната книга „Српски извори за историјата на македонскиот народ“ од д-р Глигор Тодоровски, во едно писмо испратено од Солун, од Канцеларијата на владините комесари, одделение за исхрана на населението, а со датум 2 јануари 1917 год. се говори како се распределувале прехранбените продукти низ населението во Битола. Тоа одело по квартави, а се спомнуваат овие: белградски, драгорски, светонеделски и уште еден, варошки.²

Дали тој кварт или маало е основан во овој период од српските власти или постоел порано, а ако постоел каде се наоѓал?

Да видиме што говорат документите од претходниот, XIX век.

Институтот за национална историја во Скопје, во периодот од 1951-1958 год. објави серија турски документи чии заеднички наслов е „Турски документи за македонската историја“. Тоа, всушност се материјали извлечени од битолските сицили и скоро повеќето се однесуваат на Битола. Во томот V, а со датум 1 декември 1827 год. се говори за начинот на разрежување на наплатата на расходите на Битолската каза во Битолско. При тоа наброени се сите населени места (села и маала) со нивното задолжение изразено во севгари (севгар изнесувал сто четириесет и пол гроша и десет пари). Селото Раштани (регистрирано како Храштани), на пример, било должно да плати 8 севгари, Крклино-39, Евреите од градот 100 севгари, а населбата, регистрирана како „Варош“ (редакторите ја забележале со голема буква) требала да плати најмногу - 200 севгари.³

---

2 Д-р Глигор Тодоровски, **Српски извори за историјата на македонскиот народ**, 1913-1917, Институт за национална историја - Скопје, Скопје, 1981. 395.

3 **Турски документи за македонската историја**, 1827-1839, V, Институт за национална историја, Скопје, 1958, 35.

Во два други документа, едниот од 17 септември, а вториот од 30 ноември истата година се говори за „**Варошот од град Битола**“⁴ Во вториот документ дури сосема јасно се назначаву дека христијанското население имало засебна населба и се дава наредба нивните жители да не купуваат куќи во муслиманските маала.

Очигледно е дека во 1827 год. во Битола постоела населба позната како „Варош“.

Повторно во истите сицилии, но сега со година на регистрацијата 1812 и повторно со иста таква наплата регистрирана е населбата „Варош“.⁵ Во 1803 год. се говори за „**варошки меани**“⁶ кои се спомнуваат и во 1802 година⁷ итн.

Очигледно е дека населба варош со името Варош постоела за сиот XIX век.

Но дали ја имаме и во претходните векови?

Во еден необјавен документ, повторно сицил, заверен под бр. 127 од сицилот бр 18, а со датум 1 ноември 1661 год., го читаме ова: „**Сите хриситјани од Варошот од Битола се претставија пред Шеријатскиот суд и барале да им се даде дозвола да извршат поправки на покривот на нивната црква. На увид на лице место судот го испрати судскиот службеник Мехмед Кетхуда. По неговото известие дека навистина поправката е потребна, судот им одобри**“.

Дваесет години порано, во сицил што е објавен, се говори за „**Поп Јоан, поп на варошта на град Битола**“.⁸

Од документите произлегува, така, дека битолска населба со име Варош имало и во XVII век, а бидејќи неа ја имало и во XIX век, значи дека ја имаме и во XVIII век. Била населена

4 Исто, 15, 54.

5 Исто, III, 1809-1917, 47.

6 Исто, II, 1803-1808, 31.

7 Исто, I, 1800-1803, 115

8 **Турски документи за историјата на македонскиот народ**, серија прва, 1640-1642, том IV, Архив на Македонија, Скопје, 1972, л. 71. стр. 54.

со христијани, кои имале и своја богомола, за која, ете се грижеле, па побарале да ѝ го поправат и покривот.

Ако е така, тогаш неминовно се наметнува прашањето, во кој регион таа се наоѓала и дали ја имаме и во поранешните векови.

Ако се има во предвид дека од доаѓањето на Османлиите, за сето време христијаните во Битола, како, впрочем, и во другите градови, живееле гетоизирани и дека муслиманите, поаѓајќи од локацијата на џамиите како индикатив за живеалишта, кои беа ги лоцирале од левата страна на реката Драгор, каде се наоѓал и пазарот, произлегува дека битолскиот Варош бил од десната страна на реката. Но каде, на која локација?

Првите џамии од левата страна на Драгорот се една до друга и се скоро на дофат. Првата која преминала од другата страна на реката доста рано, односно 1529-1530 год. е на Ахмед ефенди, позната и како Џамија на стариот кадија и се наоѓа на денешниот Горен Дрвен пазар и е доста далеку, според тогашните мерила од централното градско подрачје. Зошто е подигната токму таму, што ѝ попречувало да биде поблиску?

Пречки имало, имало населба, населбата на христијаните, бил Варошот. Тој се наоѓал концентрично околу единствената црква што дошла од преттрускиот период, црквата Св. Димитрија.

Инаку, таа, пред нејзиното најново обновување и проширување кое се случило по 1830 год., кога ќе ги добие и денешните димензии и велелепност, била мала и неугледна. Повеќепати била реновирана. Во една таква прилика го добила и првиот иконостас, кој имал должина од 8 метра, а кој, со тоа, говори и за нејзината големина.⁹

Во нејзината близина во 1558-59 год. се извиши џамијата на Махмуд ефенди, попозната како Јени џамија (денешната Уметничка галерија). Меѓу двете конфесии отсега натаму доа-

9 Велимир А. Арсиќ, Црква Св. мученика Димитрија у Битољу, Битољу, 1930, 19.

ѓало до непријатни сцени во кои понекогаш интервенирала и централната власт. Од една наредба на султанот се откриваат тие димензии и од неа посредно се открива и Варошот.¹⁰

Варошот, меѓутоа на ова место бил и во претходниот, XV век.

Во 1468 год. направен е попис на дел од населението на новоосвоените земји, меѓу другото и на населението од Битола. Во него дадени се многу ценети податоци и за составот на населението и за нивните занимања, како и за даноците што ги наплаќале. Битола во ова време има вкупно 463 семејства, од кои 278 се муслимански, а 160 христијански. Кон тоа имало и 10 неженети и 15 вдовици. Целото население било лоцирано во 7 маала, од кои само едно било христијанско и тоа било именувано се првенецот, Дабижив. Во муслиманските маала нема нити еден христијанин, како што нема нити еден муслиман во христијанското, што ќе рече дека тие живеат реско поделени. Нормално е да се претпостави дека маалото е околу црквата, што ќе рече дека почетокот на Варошот треба временски да го лоцираме во XV век како време на настанувањето. Дали и сега се вика Варош - не се знае, а ако не е, тогаш тој наскоро ќе го добие и тоа име ќе го носи до 1917 год.

Ојконимот Подградец треба да се третира за претходник на Варошот.

Битолското кале имал доминантен локалитет, од кого можеле да се следат движењата на патиштата од три правци: Охрид, Прилеп и Лерин. Се наоѓало над Германските гробишта. Во Битолската плоча, споменик од изворнерно значење, децидно е наведено (4 ред) дека се викало „град“ и дека тој бил подигнат да биде „тврдо засолниште“ и спас на животот на населението. Но на кое население? Каде се наоѓало тоа и каде живеело?

Секако дека тоа не било лоцирано на она место каде што ќе го сретнеме подоцна, околу црквата Св. Димитрија и каде

---

10 *Македонија во XVI и XVII век*, Превод, редакција и коментар Душанка Шопова, Институт за национална историја, Скопје, 1955, 71-72

ќе се формира Варошот, ами непосредно под ѕидините на калето, како сателитска населба. Само така можело тоа да биде безбедно и веднаш да се засолни во тврдината кога имало опасност. Ваквите населби, познати под името „подградец“, се наоѓале и под другите калиња низ Македонија и низ Балканот. Ако е така, тогаш битолскиот Подградец би требало да се наоѓал на најпогодното место, во рамничарскиот дел, а сепак во близината на засолништето. Такво немало друго, освен месноста денес позната како Крива Воденица. Народните преданија, кои, инаку се бројни и со свежа меморија, го потврдуваат тоа, истакнувајќи дека таму се наоѓал во преттурскиот период и огромен манастир во кога можело да се засолне целото население (не потсетува ли тоа на Градот во кого можело да се засолне населението од жилиштата под калето?!) и според кого Османлиите му го дале второто име на Битола.

Ваквите населби под калињата биле од дрвен материјал, заради што лесно можеле да бидат уништени со оган. Таква судбина имал и битолскиот Град, но по сè и населбата под градот. Императорот Василиј II неколку пати го правел тоа. Дали оваа населба кај Крива Воденица се викала Подградец останува да се открива, но нема сомнение дека тој станал јатката од која се разви денешниот град Битола. Како одело тоа, како од Крива Воденица населението се нашло околу црквата Св. Димитрија, исто така, останува да се елаборира допрва.

D-r Aleksandar STERJOVSKI

**WERE THERE SETTLEMENTS “VAROŠ” AND “PODGRADEČ”
IN BITOLA**

SUMMARY

The Middle Ages Bitola disposed of a fortress which in Bitola's plaque is named as the “city”. Similarly as most of fortresses the Bitola's one had satellite settlement of free citizens who when in danger shelter there. This settlement was located in the foothill of the fortress and according to the legend in today's municipality is known as “Kriva Vodenica”.

After the Turkish invasion of Bitola and the distraction of fortress, the new settlement that was chosen was present area of the city. The Turkish census from 1468 discovered that people were divided on enclaves composed of Muslim and Christian parts. The Christian part which was titled as “varoš” was located on the right bank of the river Dragor as well as around the church St. Dimitrija which is the only Bitola's church from pre-Turkish period.

Namely “varoš” in Bitola stretched through the centuries up to the First World War.

Д-р Вера Стојчевска - АНТИК

КОН НАЈСТАРАТА СЛОВЕНСКА ПИСМЕНОСТ ВО БИТОЛА И БИТОЛСКО

Веднаш во почетокот сакаме да истакнеме дека широките процеси што започнале да се одвиваат во периодот од почетните чекори на словенската писменост се однесуваат на нејзиниот развој во цела Македонија, особено карактеристичен во Западна Македонија. Битола и Битолско, наоѓајќи се во овој регион на Македонија, доживуваат таков или сличен развој, засведочен во ракописното наследство.

Битола и Битолско ништо помалку од останатото соседно население не налседиле од културните текови што ги оформиле и овозможиле солунските свети браќа Кирил и Методиј. Во слаивистиката е познат фактот дека пред започнувањето на значајната Моравска мисија, Свети Кирил и Методиј морале да ја оформат словенската азбука, потоа литературниот словенски јазик, да ги извршат боголсужбените и најнеопходните преводи од грчки на словенски јазик, за да се постигнат вистински ефекти со Мисијата, наменета за Моравските и Панонските Словени, а иницирана од моравскиот кнез Ростислав.

Новосоздадената азбука беше глаголската, едно индивидуално и креативно писмо, сосема различно од кирилското. Имено, како што Ростислав имаше намера преку словенските мисионери да се ослободи и од духовната превласт на герман-

ските и латинските мисионери, така и Јужните Словени, под непосредното политичко и духовно влијание на Византија и грчкиот јазик, ќе изнаоѓаат патишта за осамостојување.

Како пример би го зеле формирањето на Охридската книжевна школа, основана од Свети Климент Охридски, во 886 година. Интересно е дека веднаш по смртта на Свети Методија во Моравија (885), една група ученици била со радост пречекана во престолнината на Бугарија, од самиот кнез Борис и неговите благородници. Додека Свети Наум Охридски останал во Преславската школа, Свети Климент Охридски се упатил во Западна Македонија, (тогаш во голем дел покорена од Бугарија) и во Охрид ја формирал значајната своја школа. Во неа започнал да ја применува глаголската азбука, како традиционално и наследено наследство од дејноста на браќата Кирил и Методиј, додека во источнобугарската Преславска школа се негувала веднаш кирилицата. Писмените споменици и од двете школи ова го потврдуваат фактички. Дека кирилицата била позната и во Македонија наоѓаме сведоштва во зачуваниот Самоилов натпис од 993 година и Битолскиот натпис од почетокот на 11 век. Ваквите примери се минимални, споредени со ракописите составени во Западна Македонија, во проширените простори на Охридската школа, која се раширила далеку од Охрид и Охридско, а во чиј ареал попаднал и битолскиот регион. Во Климентовата похвала на браќата Кирил и Методиј не заборава да ја истакне создадената азбука од нив, истакнувајќи посебно дека „тие, со ист дух напоени од Бога, на истото слово му беа проповедници и нови апостоли, не на туѓа основа своето дело полагајќи го, но одново буквите измислувајќи ги, и ги стокмија за нов јазик...“ Блаже Конески во овој поглед истакнува: „Очевидно е дека Климент инсистира врз самостојноста на словенската азбука, што вклучува во себе и определен однос спрема писмото што се развиваше на грчка основа.“ Оваа заштита на првобитната глаголска писменост, најдолго зачувана и негувана во Западна Македонија, уште цели два века по смртта на Свети

Климент, најубаво ја потенцирал современикот на Светите Климент и Наум монахот и писателот полемичар Црноризец Храбар, во својата апологија „За буквите“. Може да се рече дека со наполното завладување на Самуиловото царство од Византија во почетокот на 11 век, во 1018 година, започнало сигурно позасилено грчко влијание, како и преминување на глаголската писменост во кирилска, што продолжило и со византиското ropство во 12 век.

Светите браќа го кодифицирале и првиот литературен словенски јазик, т.н. старословенски, или староцрковнословенски. Во неговата основа ги вткаиле јужномакедонските говори од солунските села: Сухо, Зарова, Високо, итн. Вака формиранiot јазик им станал достоинство, порано или подоцна на сите Словени, зашто сите тие го прифатиле и развивале по свои патишта понатаму. Тој бил подеднакво разбирлив за сите Словени, особено заклучно со 12 век, кога почнале да се јавуваат редакциските разлики, во почетокот помалку изразени, а понатаму посилно. Карактеристиките на првобитниот старословенски јазик се забележуваат во зачуваните ракописи во Западна Македонија, како и во: Битолската плоча, Битолските листови, Битолскиот триод и во многу други. Во секој случај, кога се говори за Охридската книжевна ШКОЛА, не треба да се зема предвид само локалното охридско подрачје, туку поширокиот регион на Западна Македонија, бидејќи, според опширното житие на Свети Климент Охридски, составено од охридскиот архиепископ Теофилакт, јасно е покажана грижата на Климента да ги распоредува завршените ученици од своето школо за свештеници и учители ширум Македонија. Тие достигнале и во Битола и Битолско, каде што ја продолжувале просветителската и мисионерска дејност. Исто, така, и за времето на цар Самоил во 10 век, ова влијание продолжило, особено со пренесувањето на престолнините на Самоил, кога во Битола била изградена и неговата дворска куќа, кога се проширувале и христијанските култови, свесно величени од царот. Ваквиот однос и дејност не го

одбегнал разбирливо Битолскиот регион. Дури и Новгородските листови, одлично проучени од проф. Владимир Мошин, се сметаат како царски Самоилов кодекс, пренесен во Русија, каде што настануваат нови руски преписи, врз основа на македонските, од Охридската школа, од Охридската архиепископија, од царскиот Самоилов дворец. Охрид е центарот на старата словенска писменост и книжевност, од кој центар спектар од зраци, т.е. охридските книги, се пренесувале низ Македонија, потоа излегувале надвор од неа и станувале достоинства на старите словенски книжевности.

Битола, која низ вековите претставувала развиен економски и културен центар, се наоѓала во соседство на Византија, заради што била природна крстосница на културните влијанија. Така, и преводите што настанувале од грчки на словенски јазик не можеле да го преминат или прескочат битолскиот регион. Оттука и културните одблесоци во неа оставале траги. Според трускиот историчар Тефик бег, од двете страни на реката Драгор биле изградени 70 цркви, а според едно предание забележано од Марко Цепенков, во Битола имало 72 манастири. Битола станала седиште на Битолската епископија, која логично влегувала во составот на Охридската архиепископија.

Најраните траги од словенската писменост во Битола водат кон влијанието на Охридската школа, а како најстар зачуван паметник, епиграфски, е Битолската плоча, пронајдена во битолската Чауш џамија. Нејзиното откривање беше и значаен чекор кон попрецизното формирање на претставите и знаењата на старословенскиот јазик, речиси на преминот од 10. во 11. век. Со оглед на тоа што плочата била испишана во самиот град, јазичните белези говорат недвосмислено за состојбата на јазикот во Битола, како дел од континуираниот развој на старословенскиот јазик. Таа помогна многу и за попрецизното дефинирање на палеографските белези. В. Мошин оваа плоча ја датира како споменик од 1017 година, а денес се чува во Народниот музеј на Битола. Таа откри уставно убаво писмо од епи-

графски тип. некои палеографски белези на буквите се многу слични, дури фрапантно слични со тие од Самоиловата плоча (ж, з). Палеографските белези откриваат сличности на Битолската плоча со значајните словенски ракописи: Супрасалскиот зборник, Славината книга, Хилендарските листови, Енинскиот апостол, и други.

Врз старата јазична основа настанале мошне значајни ракописи, на кои им се губат, во најголем број на случаи, трагите. Меѓу оние што се зачувани посебно место наоѓаат Битолските листови. Всушност, тие претставуваат само два зачувани пергаментни листови, како дел од октоих. Ракописот покажува белези на двајца пишувачи, а писмото е уставно и многу уредно и педантно. Пронаоѓачот Јордан Иванов забележал голема сличност на Битолските листови со Добромировото евангелие, издавано, главно, во три наврати од: В. Јаѓиќ, М. Алтбауер и Р.У. Скаловска со В. Десподова. Инаку, самото Добромирово евангелие претставува значаен ракопис, настанат во Западна Македонија.

Мошне значаен текст претставува Битолскиот триод. И овој ракопис е пронајден во Битола од Јордан Иванов. Тој го привлекол вниманието на многу слависти, но на најновата студија, т.е. одбранет магистерски труд, издаден како книга, ѝ припаѓа на м-р Стоја Поп-Атанасова. Во овој труд Поп-Атанасова се потрудила да даде еден општ преглед на триодите, за да се смести во нив и Битолскиот триод, врз кој е направена детална лингвистичка анализа. Така, на пример, познато е дека првиот словенски превод на триодот е направен за време на Моравската мисија. Оваа значајна улога и дејност му се припишува на врдниот Свети Климент Охридски. Кон најстариот структурен тип на триоди Л. Славева и С. Поп-Атанасова го вбројуваат и Битолскиот триод, покрај Триодот на Хрватската академија на науките и уметностите и Шафариќевиот.

Во триодите со македонска редакција, покрај Битолскиот триод, припаѓаат уште: Ресенскиот фрагмент од 10.-11. век.

Инаку, во триодните текстови се откриваат оригинални стихови од нашите средновековни автори, кои преведувајќи ги или ра-зработувајќи ги овие состави, вметнувале свои оригинални сти-хови (Климент Охридски, Наум Охридски, епископ Константин Брегалнички, итн.).

Во секој случај, развиената дејност на Охридската школа зазела широк ареал во Македонија. Под влијанието на Охрид-ската школа и Охридската архиепископија се развивале широки дејности низ македонските области и епархии, а кириломето-диевската глаголска традиција живеела и повеќе векови по Кли-мента на овие наши терени. Ракописното наследство не зами-рало, а траги за глаголската традиција открива недвосмислено и текстот на Битолскиот триод, иако е пишуван со кирилица.

D-r Vera Stojčevska-ANTIĆ

**TOWARDS THE OLDEST SLAVIC LITERACY IN BITOLA
AND BITOLA'S MUNICIPALITY**

SUMMARY

Bitola and its municipality participated in the initial steps of the Slavic literacy. After the interruption caused by the Morava's mission with the death of Saint Metodij in 885, the pupils of brothers Kiril and Metodij, St. Kliment and Naum Ohridski founded and affirmed the Ohrid's School, which became the source of new creations. In fact, the whole Kirilo-Methodij's Glagolitic tradition was transplanted in this school and was nourished for more than two centuries after the death of St. Kliment. Its enlarged area included Bitola's municipality.

This work aims to show the traces of old manuscript inheritance that was nourished in Bitola's area through the Middle Ages in rather summarised form.

Д-р Петар БОЈАЦИЕВСКИ

ЗДРАВСТВЕНАТА КУЛТУРА ВО БИТОЛА ВО ТЕКОТ НА X И XI ВЕК

Здравствена култура во Битола и Битолско во текот на X и XI век не може да се анализира изолирано, како нешто што е исклучиво карактеристично за тој период, туку како неминовно продолжување на претходно применуваното традиционално наследство од старите Словени кои по доселувањето тоа го надополнувале со традициите стекнати и применувани во новите простори. Овие нови сознанија биле во тесна врска со елинската, арапската, византиската и другите здравствени култури на широките балкански простори.

Медицината во тој период се движела на релацијата од разните мистични, магиски и религиски сфаќања и толкувања на причините за појава на болестите и начинот на нивното лекување, сè до сознанијата до кои дошла емпириската народна медицина, која заедно со скромната примена на научната медицина, биле единствено рационални во давањето на одредена здравствена помош.

Народот соочен со кошмарот на болестите со голем ентузијазам се обидува да го дофати непознатото, да се судри со него, да го потчини, честопати со најпримитивни средства и начини, но секогаш воден од својата интуиција, емпирија и исконска желба да му се помогне на човекот, кој во борбата со

болестите бил препуштен на судбината, мистиката, религијата и самопомошта.

Во вакви услови на постоење на различни здравствени култури и догми во лекувањето, нормално е да се очекува нивната постојана конфронтација за да се обезбеди кај неukiот народ правласт на едната или другата. Од тие причини старословенската верска медицина била во постојан судир и негација од медицинските догми на христијанската религија, а оваа, пак, од сфаќањата во тој поглед на богомилската религија. Сепак, сите тие ја користеле народната медицина како составен и најрационален дел во чинот на лекувањето.

Тоа е, всушност, главната карактеристика на здравствената култура во X и XI век на балканските простори, а со самото тоа и во Македонија, односно Битола.

За да биде тоа појасно, ќе се осврнеме, во кратки црти, на секоја од нив посебно.

Во основата на старословенската верска медицина лежи стравот од природата која донесува различни болести преку многубројните демони кои ја оштетуваат душата, а со самото тоа и човечкото здравје. Болестите имале натприродно потекло заради верувањето дека се предизвикани од силата која ја поседувале демоните, животните, природните појави, врачевите и др. кои, продирајќи во човекот, ја опседнуваат или крадат неговата душа.

Во тој постојан страв од болестите, народот го создал својот „врач“ кој ја презел улогата на „лекар“ настојувајќи да ги избрка лошите духови од телото, поаѓајќи во лов по открадената душа, или пак го шмукал болното место за да го отстрани маѓепсаниот предмет кој, продирајќи во телото, ја предизвикал болеста. Врачевите често се служеле со разни магични формули и неразбирливи или сосема бесмислени реченици кои делувале силно, токму затоа што се нејасни.

Вербалната магија или „баењето со шепотење“, играле помошна, но не и споредна улога во народната медицина. Зошто

магијата се вовлекла во народната медицина не е доволно јасно, но можеби би се дало задоволително објаснување ако се претпостави дека не секогаш еден исти лек бил корисен и доволен да ја излекува болеста. Во таквите случаи моќта на сугестијата и автосугестијата провоцирана со разни магични дејствија и неразбирливи зборови, овозможувале употребеното средство, да го претворат во средство кое лекува, колку и да било тоа нерационално.

Во тесна врска со врачарството бил и шаманизмот, како посебен облик на религија која се сведувала на дуализам, односно „верување во добри и лоши духови. Добрите донесувале среќа, а лошите несреќа и болест“.¹

Карактеристична особина на шаманскиот ритуал била комуникацијата со натприродниот свет во облик на духови, изведувајќи една хистерична игра проследена со пеење, удирање во тапан, свецкање со железни предмети и др. наречена „камплање“ или „камлание“.

Словените ги користеле овие начини на лекување, на што укажуваат според мислењето на Кулишиќ „...домашните пишувани извори уште од X век (кај Презвитер Козма, Житието на св. Наум, Душановиот законик) каде врачевите се нарекуваат волхви, волсви, а врачањето волжба или влховство“.²

Според византискиот историчар Прокопиј Кесариски, Словените „веруваат дека еден бог, творец на молњата е самиот единствен господар на светот,, и му посветуваат волови и сите други жртвени животни. Тие не знаат ни за судбината, ниту мислат дека има некое влијание кај луѓето“.³

Тогашното верување во самовили кои трчаат по реките, шумите и облаците, ги лекуваат болните, воскреснуваат мртвите, или ги крадат децата, ја чуваат или уништуваат куќата, присутно е и денес меѓу нашиот народ.

Покрај врачарско шаманистичките методи на лечење, Словените обилно се користеле и со народната медицина која била резултат на нивното исконско нагонско и емпириско искуство

во лечење со лековити билки, кое уште на самиот почеток имало натприродни наслаги во вид на верска и магична сила. Потпирајќи се на три основни елементи: природа, религија и магија, народната медицина успеала да се одржи сè до денес.

Барајќи средства за исхрана, Словените запознале многу хранливи, лековити и отровни билки, а со самото тоа во природата ја откриле својата најбогата аптека. Затоа Б. Шулек констатирал дека „Словените ги познавале скоро сите најважни лековити билки, а многу од нив ги нарекувале според органите или болестите за чие лечење ги употребувале“.⁴

По доселувањето на Балканскиот Полуостров, Словените дошле во непосреден контакт со високоразвиената византиска материјална, духовна и здравствена култура, што овозможувало релативно брзо манување на словенските примитивни културни и хигиенски навики на живот. Ова византиско влијание најмногу се чувствува во Македонија која била нејзин сосед. Тоа било особено карактеристично во втората половина на IX и почетокот на X век кога Византија успеала да ја наметне христијанската религија и кај македонските Словени.

Константин Филозоф (или Кирил) сигурно е првиот Словен кој имал можност да се запознае со медицинската наука на Византија и со здравствената дејност во византиските манастирски болници, а потоа стекнатите знаења да ги пренесе на своите ученици Климент и Наум Охридски. За нив со право можеме да речеме дека се основоположници на словенската, а посебно на македонската здравствена култура и дејност која претставувала симбиоза на византиската медицинска доктрина и словенската емпириска народна медицина.

Византија на Балканот, а посебно во Македонија, создала своевидна медицинска култура и традиција поврзувајќи ја словенската народна медицина со порано осознаените и применувани начини на лекување од кинеската, персиската, арапската, грчката и римската медицина. Византиската медицина се движела на гранциите помеѓу науката и традицијата, помеѓу висти-

ната и имагинацијата создавана и надградувана во име на неосознаените и вечно почитувани природни сили, или во име на Севишниот Бог кој во христијанската религија стана инкарнација на сè што се случувало во природата, а во свеста и сознанието на луѓето немал реално и рационално објаснување.

Оваа византиска медицинска мисија ги имала своите корени во христијанското движење и неговата етика за човекољубие и милосрдност, која се развивала многу побрзо отколку на Запад.

Медицинската доктрина на христијанската религија не направила никакви битни промени во објаснувањето на причините за заболувањата, ниту пак во начинот на лекувањето. Прифаќајќи сосема нова концепција за појавата и причините на заболувањата, таа врачарско шаманистичките функции им ги препушти на бројните митолошки ликови, применувајќи култни дејствија. Но, во неа останале сочувани и елементарните методи на врачарското лекување, кои само надворешно биле поврзани со христијанската догматика. Таа нашла за нив нови толкувања и димензии во светлината на севкупниот нејзин пристап кон светот и природата, создадени и раководени од Севишниот Бог и неговите многубројни помошници, светците, на кои сега им се припишувала чудотворна моќ и способност за лечење.

Пример за таквата модификација е т.н. „свето таинство“ или „ходочастието“, или посетување на свети места, мошти, гробови, реликвији на светци, чудотворни икони, свети извори и сл., за кои народот верувал дека исцелуваат од секоја болест.

Христијанството преку својата теолошка наука претпоставува дека за лекувањето на болниот е потребна божјата желба и моќ, т.е. Господ како таков, што всушност претставува анимистички лик, но во психата на верниците, споменатите дејствија задржуваат свои магични особини.

Според историчарот по медицина Харнак, во раната христијанско-византиска историја постоеле 16 лекари од родот на

свештенството, а меѓу нив најпочитувани биле патувачките лекари-бесребреници Кузман и Дамјан.⁵

Во Битола и Македонија со векови се почитувале црквите, манастирите, иконите, лековитите извори и др. места кои им биле посветени на овие двајца христијански исцелители, наречени уште и „св. Врачи“. Во Битола уште во X век постоела манастирска болница која го носела нивното име, а изворот со „лековита вода“ во нејзината непосредна близина, во месноста „Кајгаз“ и денес е редовно посетуван од верниците.

Лечењето според христијанската медицинска доктрина се спроведувало „... не само со средствата на медицината, туку и со молитви и името на Христос“ и токму заради тоа „лекувајќи го телото со разни лекови, бесребрениците ја лекуваат душата со молитви, верување и добри дела. За време на посета и лекување на болните, тие ги учеа да се чуваат од греовите кои ги уриваат и природните и божјите закони, затоа што кој војува со законот на природата и Бога, тој мора да страда од телесни и душевни болести“.⁶

Климент Охридски бил универзален просветител опседнат со љубовта спрема човекот и христијанската милосрдност и сосема е нормално што се зафатил и со решавањето на здравствените и социјалните проблеми на својот народ. Тој „ја познавал средновековната медицина и самиот лекувал болни. Тој полагал многу грижи и работел неуморно за подобрување на здравствената култура“⁷ на народот.

По угледот на средновековните манастирски болници во Византија, тој ја подигнал првата словенска манастирска болница „св. Пантелејмон“ во Охрид и во неа го основал првото словенско медицинско училиште. Набргу потоа започнал низ цела Македонија да отвора манастирски болници или „од Бога дадени бесплатни лечебници“ и разни прифатилишта за сирачиња, старци, вдовици и др.⁸

Набргу потоа, таква манастирска болница-„бесплатна лечебница“ била отворена и во Битола во текот на X век.⁹

Во XI век Варвар Охридски, еден од најпознатите ученици на Охридската медицинска школа, откако се прочул како многу добар лекар-исцелител дошол во Битола и работел во манастирската болница на „светите бесребреници“ - „св. Кузман и Дамјан“ или „св. Врачи“ која се наоѓала на местото на денешното училиште „Стив Наумов“.¹⁰

Набргу манастирската болница се прочула надалеку и во неа доаѓале на лекување многу болни зашто „...на свјакаде свјаков неджг лекуваше“. Во манастирската болница се лекувале дури и болни животни.¹¹

Во оваа најстара битолска манастирска болница која ја продолжила работата и по смртта на Варвар Охридски, доаѓале на лекување болни дури од Цариград, Солун, Трново и од албанските градови.

За време на турското ропство, манастирот бил урнат и претворен во џамија, но обичајот да се посетува местото и „светата лековита вода“ („Кајгаз“) се задржал до денешниот ден.

Кон крајот на XI век во Југозападна Македонија, живеел и работел медицинскиот писател и световен лекар од словенско потекло, Евстатиј. Своето медицинско дело пишувано на грчки јазик, тој го оставил недовршено, а денес се чува во Ватиканската библиотека во Рим. Во него, тој ги опишал симптомите на многу болести кои тогаш царувале и начинот на нивното лекување, а самиот во градовите на Југозападна Македонија (Охрид, Битола, Воден, Бер) ги лекувал болестите на мочниот орган, применувајќи и оперативни зафати-литотомија. Покрај тоа Евстатиј оставил забелешки и за странските лекари кои живееле и работеле во Македонија.¹²

Од тој период е и лекарот Неофитос Продроменос за кого Дујчев пишува дека бил од словенско потекло. Тој оставил медицински запис за забоболката.¹²

Од ова произлегува дека во текот на XI век низ Македонија, а секако и во Битола, работеле странски и словенски учени лекари, што е многу значајно сознание.

Сепак, сиромашниот народ за решавање на своите здравствени проблеми најчесто бил упатен кон народната и верската медицина, или кон разни бајачки, гатачки, употреба на амајлии, магични формули и многу други надрилекари.

За X век многу карактеристична е сериозната конфронтација меѓу хриситјанската и богомилската верска доктрина кои биле на сосема спротивставени страни во сите сфери на делување, а со самото тоа и на полето на здравствената култура.

Атакувајќи на сите прифатени црквени догми, богомилите атакувале и на усвоената христијанска медицинска доктрина, заснована на верувањето во натприродната способност на Божот, светците, иконите и црквите.

Нивното медицинско учење, ослободено од мистицизам, се опирало исклучиво на народната медицина и психотерапија, по пат на предизвикување на позитивни емоции. За тоа сведочи богомилскиот апокриф „Детството Исусово“ и „Сисиниевите молитви“ во кои е прикажан дел од богомилската медицинска терминологија и терапија.¹³

Меѓу богомилите не бил мал бројот на оние кои ја познавале медицината и се занимавале со лекување. Основачот на богомилското движење, попот Богомил, спаѓал во редот на поистакнатите богомилски лекари заедно со своите помошници и лекари Симон и Ликопетар, а најзначајно место секако му припаѓало на подоцнежниот богомилски водач од XI век, Василиј врач. Се претпоставува дека и големиот христијански реформатор и еретик, попот Еремија, бил лекар и автор на забранетите апокрифи со медицинска тематика, како „Сказание о трјасавицах“, „Сисиниеви молитви“ и „Слово за цар Пров“, во кои се разгледуваат заболувањата на родилките и новородените деца, заболувањата на усната шуплина и нивното лекување и др. Но историчарите сè уште се во дилеми околу личноста на попот Еремија.¹⁵

Блискоста на народот, големата популаризаторска и проповедничка дејност, здравственото просветување и другите книги

кои се пишувале на народен јазик со низа поучни сознанија за човековото тело, болестите и нивното лекување, придонеле богомилското учење и нивната медицина да бидат прифатени од широките народни маси.

Христијанските трактати, пишувани против богомилската ерес, не ги поштедиле нивните лекари. Така, на пример, во „Синодик царија Борила“ од XI век пишувало: „...Иже каковем либо хишчрением или билием или чародеанием или обаанием, или влховании важиими, или отрово покоуситсја вредит царе помазаника господни таковаго анатема...“ Или пак во „Беседа против богомилите“ на Презвитер Козма во која советува: „...Затова о христољубце, дори да видите еретик, че изгонва беве, че лекува слепи или воскресјава мртви, не вјарвајте“.¹⁶

Но и покрај сите настојувања христијанската црква не успеала да го уништи ниту богомилското движење, ниту пак нивната медицинска доктрина која со своите прогресивни идеи излегувала од рамките на класичната христијанска медицина. Нивните апокрифни состави со медицинска содржина, здравствена дејност и практика се значајни за збогатување на медицинската мисла во средновековна Македонија.

За здравствената култура и дејност за време на постоењето на Самоиловата држава располагаме со доста скудни сведоштва, но за нејзината присутност можеме да судиме според некои сознанија и пронајдоци.

Во периодот кога Самоиловата престолнина се наоѓала во Преспа „таму цутела една силна култура... На малиот остров Аил (Мала Преспа) и на бреговите на Преспанското Езеро постојат урнатини од единаесет манастири и цркви... Затоа може со право да се рече дека освен на Света Гора (Атон) никаде на Балканскиот Полуостров нема толку урнатини од цркви и манастири како на о. Аил и Преспа. Не случајно и денес о. Аил се смета од населението за свето место“.¹⁷

Самоиловата резиденција во почетокот се наоѓала на овој остров па е разбирливо да се очекува развој на црковната, просветната, културната и здравствената дејност.

Постои мислење дека Самоил не градел цркви и манастири од причина што во својата држава го форсирал богомилството. Постојат индиции кои укажуваат на тоа дека богомилите биле присутни и на дворот на Самоил, па според тоа, се претпоставува дека царот и неговите поданици ги користеле услугите на богомилските лекари.

На основа на некои откритија од времето на Самоил, како на пример канализационата и водоводната мрежа во Охрид или мелиорационите зафати за одводнување на мочуриштата покрај Охридското Езеро,¹⁸ судиме за познавање на превентивната медицина и етиологијата на некои заразни болести, како и на јавната комунална и санитарна хигиена во градот.

Имајќи предвид дека Битола била една од неколкуте равноправни Самоилови престолнини, а Преспа се наоѓа на триесетина километри од градот, многу а веројатно дека и во Битола се преземале слични комунални, санитарни, хигиенски мерки во времето на постоењето на македонската држава.

Царот Самоил е еден од ретките војсководители кој доживеал невидена трагедија на својот народ, кога по поразот кај планината Беласица во 1014 година осветољубивиот византиски цар Василиј II ослепил 15000 негови војници. Овој варварски чин, кој се повторувал во наредните години во Пелагонија, оставил длабоки психички, здравствени, социјално-економски и политички последици на цела Македонија.

Во многубројните преданија и легенди во врска со оваа трагедија, се зборува дека слепата Самоилова војска, на пат за Охрид се лекувала по попатните манастирски болници, лазарети и други привремени прифатилишта, а една од поголемите болници се наоѓала во с. Слечче од каде самото село го добило името. Најголемиот број од ваквите болници биле лоцирани во Преспа, како тие во с. Асамати, с. Болно, с. Сливница и др.¹⁹

Нема сомнение дека Самоил се грижел за здравјето на своите војници и народот кој му бил потребен за постојаните воени походи. Затоа и отворал болници и лазарети насекаде низ Македонија. Во нив работеле лекари од византиско (грчко), еврејско и др. потекло, но не бил мал бројот на лекарите кои потекнувале од Македонија, а лекарскиот занает го изучувале како вештина на лекување по манастирски болници, како и ботомилски лекари кои царот ги подржувал. Сепак, најмногубројната група, секако ја сочинувале народните лекари - исцелители (тревари, местачи, масери, цераси - хирурзи) како и многубројните жени кои се бавеле со гатање, баење, породување и слично.

Во шароликоста на сите тие медицински доктрини кои честопати биле дијаметрално спротивставени една со друга, народот бил препуштен на самиот себе и на својата судбина „ако има ден да ја преживее болеста“.

ЛИТЕРАТУРА

1. Матковски А.: Отпорот во Македонија во времето на турското владеење, том II, Мисла, Скопје, 1983, 225-229
2. Kulišić Špiro: Stara slovanska religija u svjetlu novih istraživanja posebno balkanoloških, Djela, Knjiga LVI, Centar za balkanološka ispitivanja, knjiga 3, ANUBiH, Sarajevo, 1979, 218.
3. Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава, том I, Универзитет „Кирил и Методиј“, Скопје, 1981, 19-20.
4. Tartalja H.: Lekovito bilje u pučkoj i znanstvenoj medicini, “Pro medico”, 1972, “Lek” Ljubljana, 132
5. Stanojević V.: Poreklo balkanske medicinske kulture, SLD, Sekcija za istoriju medicine i farmacije, Beograd, 1965, 32.
6. Bogičević Lj.: Osamdeset svečarskih dana, Beograd, 1936, 113-114
7. Апостолов М.: Историја на медицината, Медицина и физкултура, Софија, 1984, 46.
8. Каваев Ф.: Климент Охридски, учител, просветител, педагог и општествен деец, Климент Охридски, ДНУ, Битола, 1966, 38.

9. Бојациевски П.: Здравството во Битола низ вековите, ДНУ, Битола, 203-204, 1992.
10. Пенушлиски К.: Преданија и легенди, Македонска книга, Скопје, 1969, 123, исто и кај Hadži Vasiljević J.: Grad Bitolj, Kroz staru Srbiju i Makedoniju, Beograd, 1911.
11. Павлова В.: Историја на медицината в Бжлгарија, Софија, 1980, 58-62.
12. Katić R.: Srpska medicina od IX do XIX veka, Naučno delo, Beograd, 1967, 35
13. Апостолов М.: Историја на медицината..., 50
14. Апостолов М.: Исто
15. Драгојловиќ Д., Антиќ В.: Богомилството во средновековната изворна граѓа, Скопје, 1978, 18.
16. Павлова В.: Цитирана книга, стр. 64.
17. Димовски С.: Македонските општествено културни текови во феудализмот, Скопје, 1981, 63-64.
18. Апостолов М.: Цитирана книга, стр. 52
19. Камилов К., Јаневски М.: Темни кажувања, Скопје, 1967, стр. 76. Исто и кај Р. Брезиданин: Историја на здравствената култура на Македонија. Монографија во ракопис, ИНИ, Скопје, стр. 102.

D-r Petar BOJADIEVSKI

HEALTH CARE AND HEALTH CULTURE IN BITOLA AND MACEDONIA DURING X AND XI CENTURY

SUMMARY

Health care and health culture in Bitola and Macedonia during X and XI century is characterised with incredible vivacity and variety of primitive and preferential medicines which were called “lečebni” doctrines and were in constant confrontations in their struggle to provide individual domination.

People were left to the destiny mystery, religion and self-help when dealing with their medical problems. In their attempts to recuperate, people were forced to use the already existing ways of healing. That is why this is the period of old Slavic national medicine which had been supplemented with findings acquired in contacts with neighbouring people. It had been flavoured with mystical and pagan beliefs which were gradually expelled by the dominant, although not completely accepted, Christian religion which had to confront very seriously with the newly accepted Bogomil religion which was somehow much closer to people.

Participation of the scientific Bogomil-Byzantium medicine was very modest and available only to the rich members of the society.

СОДРЖИНА

Д-р Александар Стерјовски МЕСТО ВО ВЕД	5
Д-р Божидар Масликов ОТВОРАЊЕ НА ЈАВНАТА ТРИБИНА „БИТОЛА ВО X И XI ВЕК“	7
Гордана Филиповска Лазаровска, Аница Ѓорѓиевска МАТЕРИЈАЛНАТА КУЛТУРА ВО БИТОЛА ОД X-XI ВЕК	11
Д-р Кочо Сидовски ПЕЛАГОНИЈА ВО ВРЕМЕТО НА САМУИИЛОВОТО ЦАРСТВО	21
Проф. Ѓорѓи Димовски - Цолев ГРАДЪ СЪ БИТОЛЬ	33
Д-р Александар Стерјовски ПОСТОЕЛЕ ЛИ НАСЕЛБИ „ВАРОШ“ И „ПОГРАДЕЦ“ ВО БИТОЛА	39
Д-р Вера Стојчевска - Антиќ КОН НАЈСТАРАТА СЛОВЕНСКА ПИСМЕНОСТ ВО БИТОЛА И БИТОЛСКО	47
Д-р Петар Бојациевски ЗДРАВСТВЕНАТА КУЛТУРА ВО БИТОЛА ВО ТЕКОТ НА X И XI ВЕК	55

Издавач:

Факултет за учители и воспитувачи-Битола
Библиотека: *Историски теми*

*

За издавачот:

Д-р Божидар МАСЛИНКОВ, декан

*

Одговорен уредник:

Д-р Александар СТЕРЈОВСКИ

*

Лектор и коректор:

Стево ГАЏОВСКИ

*

Превод на англиски:

Битола низ вековите I

Јулијана КРСТЕВСКА

Битола низ вековите II

Снежана ОБЕДНИКОВСКА

*

Технички уредник:

Д-р Трајко ОГНЕНОВСКИ

*

Секретар на редакција

Гого СТЕРЈОВСКИ

*

Компјутерска подготовка:

Пеце ИЛИЕВСКИ

*

Печати:

ДОО „Коста Абраш - Графопак“ - Охрид

Тираж:

300 примероци

